

KİTAP İNCELEMESİ

Vefa Saygın Ögütle, **Metodolojik Bireyciliğin Eleştirisi**, Ankara: Ayrıntı Yayınları, 2013, 414 s. ISBN: 978-975-539-755-9.

Metodolojik bireycilik, toplumun inşası da dahil olmak üzere açıklanmaya muhtaç olan herhangi bir toplumsal olgu, olay, konu veya durum söz konusu olduğunda, açıklamanın nasıl yapılacağına ilişkin bir meseledir. Bu bakımdan metodolojik bireyci açıklama biçimleri, toplumu bireyler toplamı olarak ele almakta; toplumsal olguları bireylerin eylemlerinin, niyetlerinin, isteklerinin ve arzularının bir ürünü olarak değerlendirmektedir. Fakat metodolojik bireycilik, bilhassa yapısalcı, yapısal işlevselci ve bütüncü toplum teorilerinden önemli itirazlar ve eleştiriler almaktadır. Çalışmamızda, merkezi problemini metodolojik bireyciliğe yöneltilen eleştiriler olarak belirleyen Metodolojik Bireyciliğin Eleştirisi adlı kitabın incelemesi yapılmaktadır. Söz konusu kitap Prof. Dr. Vefa Saygın Ögütle tarafından yazılmış ve ilk basımı 2013 yılında Ayrıntı Yayınları tarafından yapılmıştır. Kitapta sosyal düşünce tarihinin önemli bir kanadını oluşturan metodolojik bireycilik, asli unsurlarını tartışmaya açmak suretiyle eleştirilmektedir. Bununla birlikte yazar, metodolojik bireyciliğe yönelik eleştirilerin tek başına yeterli olamayacağını düşünmektedir. Ona göre aynı zamanda yapılması gereken, eleştirilere yanıt oluşturabilecek bir düşünme faaliyetine girişmektir. Bu bakımdan ilk olarak metodolojik bir girişim olarak başlayan çalışmanın, giderek sosyal bilimlerin mahiyetine ve sosyal bilimlerin nesnesinin nasıl tasavvur edilebileceğine ilişkin çok daha kapsamlı bir meseleyi gündeme getirdiği söylenebilmektedir.

Araştırmacı, metodolojik bireycilik eleştirisini temellendirmek için asli olarak addettiği birtakım ontolojik ön kabulleri tartışmaya açmakta ve buradan hareketle metodolojik bireyciliğin sosyoloji açısından metodolojik olarak uygunsuz ve işlemez olduğunu tespit etmektedir. Bu konuda yazar, metodolojik bireyciliğin (i) *yalnızca* faydacılık eleştirisi olmadığını, (ii) *yalnızca* mikroiktisat eleştirisi olmadığını, (iii) *yalnızca* anlamı devre dışı bırakan

matematizasyon eleştirisi olmadığını ve (iv) *yalnızca* bireyci pozitivism eleştirisi olmadığını vurgulamaktadır. Bu bakımdan kitap boyunca altını çizdiği üzere Öğütle'nin amacı özgün bir ilişkisel-realist kavrayış önererek natüralizmin mümkün ve gerekli olduğunu açıklamaktır. Dolayısıyla çalışma, en temelde sosyal bilimler metodolojisine ve buradan hareketle sosyo-ontolojiye dair özgün bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın özgünlüğü, metodolojik bireyciliğe ilişkin açıklama girişimlerinde bulunan hâkim paradigmaları yanlışlamasından ve yerlerine geçebilecek yeni bir teori inşa etme çabasından kaynaklanmaktadır.

Metodolojik Bireyciliğin Eleştirisi adlı kitabın Giriş kısmı, çalışmanın ilgi odağının belirlenmesine, sınırlandırılmasına ve sonraki seyri için genel çerçevenin çizilmesine ayrılmıştır. Bu kısımda Öğütle ilk olarak, toplumun gerçek doğasının ve toplumu anlamak ve açıklamak için geliştirilen tüm bireyci teorilerin “metodolojik bireyci” olarak tanımlanmasının yanlış olacağını belirtmektedir. Ona göre sembolik etkileşimcilik, fenomenolojik sosyoloji ve etnometodoloji gibi sosyoloji akımları aslen bireyci teorilere dayanmakta ve fakat bununla birlikte metodolojik bireycilik adı altında yapılan akıl yürütme ve teorileştirme tarzlarından oldukça farklı içerimler barındırmaktadır. Bu bakımdan söz konusu sosyoloji akımlarının *yorumlayıcı bireycilik* olarak tarif edilmesinin daha uygun olacağı düşünülmektedir. Yazar, metodolojik bireycilik ile yorumlayıcı bireycilik arasında sosyo-ontolojik, epistemolojik ve metodolojik bakımdan önemli ayrımların bulunduğunu; fakat en temel ayrımın aslen metodolojik bireyciliğin kendi bilimsellik kaynağının mikro-iktisat teorilerinden hareketle oluşturulması olduğunu belirtmektedir. Bu bakımdan yazar çalışması boyunca metodolojik bireyciliği mikro-iktisat temelli teoriler kapsamında ele almakta ve mikro-iktisadın *rasyonalite* ilkesinin metodolojik bireyciliğin tüm sosyal bilimler alanına sirayet etmesinde önemli bir rol oynadığını ifade etmektedir.

Giriş kısmı hariç olmak üzere toplamda altı ana bölümden oluşan kitabın ilk bölümünde, metodolojik bireyciliğin tarihsel bağlamına ve teorik mahiyetine ilişkin bilgi verici açıklamalara yer verilmektedir. Daha sonra sırasıyla Max Weber, Karl R. Popper ve Jon Elster'in metodolojik bireyci görüşlerine odaklanılmakta ve eleştirel bir tutum benimsenmektedir. Kitabın beşinci bölümü olan “Metodolojik Bireyciliğe Genel Eleştiri ve Sosyolojinin Olanaklılığı” bölümü, Öğütle'nin sosyal bilimler metodolojisini ve alana-özgü ontoloji (sosyo-ontoloji) anlayışını barındıran özgün ilişkisel-realist teorisini gündeme getirdiği bölüm olarak dikkat çekmektedir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise gerek sosyal düşünce tarihi gerekse metodolojik bireycilik bağlamında önemli bir olgu olan faillığe ilişkin açıklamalara yer verilmekte ve kitabın genel bir değerlendirmesi yapılmaktadır.

Araştırmacı, Max Weber'in metodolojik bireycilik anlayışını tartıştığı ikinci bölümde özellikle Weber'in kendi teorisini oluşturmada önemli kavşak noktaları olan *verstehen* (anlama), toplumsal eylem, ideal tipler ve rasyonalite kavramlarına açıklık getirmekte ve eleştirel bir analize tâbi tutmaktadır. Örneğin, Weber'in toplumsal eylem anlayışının bireylerin rasyonel oldukları ve bu itibarla gündelik hayat içerisindeki tüm düşünme, hissetme ve eylemde bulunma biçimlerinde rasyonel bir şekilde davrandıklarına yönelik ideal-tipik varsayımı, Ögütle'nin belirttiği üzere klasik Alman geleneği içerisindeki *verstehen* anlayışından oldukça farklı bir güzergâh barındırmaktadır. Ögütle, Weber'in bu tutumunun metodolojik olarak empati ilkesinden tamamen ayrıldığına işaret ettiğini belirtmektedir. Weber'in, bireylerin tekil eylemlerinden hareketle açıklama yaptığını iddia etmesine karşılık yapısal bir yaklaşım benimsediği, diğer bir ifadeyle Weber'in eylem teorisinin bizzat yapısal bir mahiyet taşıdığı vurgulanmaktadır. Weber'in metodolojik konumunun öznel anlama ulaşma konusunda yetersiz kaldığını belirten Ögütle, aksine Weber'in açıklamalarının ağırlıklı olarak nesnel anlam ile ilişkili olarak değerlendirilebileceğini ifade etmektedir. Bu noktada Ögütle, Weber'in metodolojik bireyciliğine yönelik üç temel eleştiri noktası saptamaktadır. Bunlar (i) *verstehen* anlayışının Weber'in iddia ettiği gibi öznel anlama varamayacağı, (ii) eyleme yönelik ideal tiplerin yapısal modellere dönüşmesi ve (iii) rasyonalite ilkesinin "çağın kültürel anlamı" şeklinde bir mahiyet barındırması. Ögütle, Weber üzerine yaptığı görüş ve eleştirilerden hareketle Weber'in metodolojik bireyci konumunun sosyo-ontolojik ve metodolojik bakımdan önemli açmazlar barındırdığına ve bu sebeple metodolojik bireyciliğe sosyoloji içerisinde giden öznelci hattın kapalı olduğu sonucuna varmaktadır.

Üçüncü bölümde Karl R. Popper'in metodolojik bireyci konumu ele alınmaktadır. Bu bakımdan ilk olarak Popper'in metodolojik bireyciliğe ilişkin görüşleri, *durum mantığı* kavramı, *yanlışlanabilirlik* ilkesi, *parçalı sosyal mühendislik* gibi görüşleri açıklanmaktadır. Ögütle, Popper'in amacının teknolojik bir bilime yani parçalı sosyal mühendisliğe zemin hazırlamak olduğunu belirtmektedir. Popper, sosyal bilimlerde geçerli olabilecek, doğa bilimlerinin yasa ve hipotezlerine benzeyen yasa ve hipotezlerin olduğunu söylemektedir. Fiziksel durum ve şartlar ile sosyal durum ve şartların birbirine benzer olduğunu, yani aralarında herhangi bir niteliksel fark olmadığını belirten Popper, sosyal durumların fiziksel durumlara göre daha basit olduklarını çünkü bireyleri toplumsal hayatta harekete geçiren temel ilkenin rasyonalite olduğunu belirtmektedir. Popper'a göre bireyler öyle veya böyle rasyonel davranmaktadır. Bu sebeple de bireylerin eylemleri, basit eylem modelleri kurularak saptanabilecektir. Ancak bu noktada Ögütle, hem bireylerin eylemlerine yönelik modellerin kurulabileceğine yönelik inancı hem de doğa bilimleri ile sosyal bilimlerin yöntem birliğine yönelik görüşleri, yani ısrarcı bir nesnelcilik arayışı

bakımından Popper'ın durum mantığının metodolojik bireycilikle değil işlevselci bir sosyal eylem teorisi ile karşılanabileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla Ögütle, metodolojik bireyciliğe sosyoloji içerisinden giden nesnelci hattın da kapalı olduğu sonucuna ulaşmaktadır.

Jon Elster'in metodolojik bireyci konumunun tartışıldığı dördüncü bölümde ilk olarak Elster'in kendi metodolojik konumunu bizzat işlevselcilik karşısında konumlandığı; Marksist paradigma çerçevesinde açıklamalarda bulunduğu dönemlerde dahi işlevselcilik karşıtı bir tutum benimsediği belirtilmektedir. Elster'in metodolojik bireyciliğe yönelik görüşleri "Weber ve Popper'ın yaptıkları gibi psikolojik öğelerden tamamen arındırılmış bir rasyonel eylem mümkün müdür?" sorusunu gündeme getirmektedir. Buradan hareketle Elster, metodolojik bireyci konumunu rasyonel eylemin temel unsurlarına, diğer bir ifadeyle amaç ve bilgi bakımından psikolojik unsurlara öncelik vererek oluşturmaktadır. Bu noktada Ögütle, Elster'in metodolojik bireyciliğinin üç izlek üzerinden tespit edilebileceğini belirtmektedir. Bunlardan ilki, sosyal yapı ve kurumların bir fırsatlar kümesi olarak tanımlanması ve sosyal yapı ve kurumlara dair beslenen inançların bireysel inançlara indirgenmesidir. İkincisi, sosyal normların duygular aracılığıyla sürdürülmesi ve sosyal norm ve kuralların bizzat bireysel duygulara indirgenmesidir. Üçüncüsü ise kurumların, insanlardan oluşan toplamlar olarak tasavvur edilmesidir. Böylelikle sosyal kurumlar bireysel duygu ve inançlara indirgenmektedir. Buradan hareketle Ögütle, metodolojik bireyciliğe yönelik Elster'in görüşlerinin sosyolojiyi tamamen psikolojiye indirgediği ve sosyolojiyi bir bilgi bünyesi olarak reddetme noktasına geldiği için eleştirmektedir. Bu bakımdan yazar, metodolojik bireycilikten sosyolojiye giden yolun kapalı olduğu sonucuna ulaşmaktadır.

Beşinci bölümde yazar, metodolojik bireyciliğe yönelik eleştirilerinden hareketle sosyolojinin nesnesinin ne olması gerektiğine dair ontolojik bir tartışma gündeme getirmektedir. Ancak yazara göre sosyolojinin nesnesine yönelik ontolojik tartışma, ancak bütünlüklü bir ontoloji kavrayışı geliştirilerek başarılabilir. Bu sebeple, bilimlere birbirine bağlayan düzlemler olarak "metafizik-ontoloji", "bilimsel-ontoloji" ve "alana-özgü ontoloji" kavramlarını önermektedir. Sosyal bilimlerin nesnesine dair ilişkisel-realist bir yaklaşımın özgün biçimini sergileme amacı doğrultusunda Ögütle, sosyal bilimlerin alana-özgü nesnesinin "sosyal yapılar" olduğunu iddia etmektedir. Kendi "sosyal yapı" kavrayışının alan içindeki özgünlüğünü ortaya koyan ve diğer (sosyal) yapı kavrayışları ile karşılaştırarak özgün bir konumlandırma yapan Ögütle, en genel anlamıyla ilişkiselci yapı kavrayışını benimsemektedir. Zira yazar, söz konusu yapı kavrayışını "sosyal kurumlar arasındaki insani ilişkilerden oluşan sistemler" (s. 316) olarak tanımlamaktadır.

Daha sonra eleştirel realizmin önemli temsilcileri ile düşünsel bir diyaloga giren yazar, Bhaskar, Elder-Vass ve Sayer gibi isimlerin eleştirel realist

teorilerini değerlendirmektedir. Eleştirel realist paradigma çerçevesinde kullanılan gerçeklik düzeylerini alana-özgü ontolojik görüşleri ile birleştiren Öğütle, “reel” düzlemde *sosyal yapılar* ve *sosyal mekanizmalar*, “somut” düzlemde *habitus* ve *sosyal kurumlar*, “empirik” düzlemde *birey-fail* ve *bireysel/grupsal deneyimler* şeklinde bir kavramsallaştırmaya giderek ilişkiyel-realist teorisinin ana hatlarını çizmektedir.

Son dönemde eleştirel realist paradigmanın özellikle Türkçe kaynaklar bakımından bir hareketlilik içerisinde olduğu (her ne kadar bu hareketlilik ağırlıklı olarak çeviri faaliyetleri ile olsa da), bu durumun ise pozitivizm/natüralizm ile konstrüktivizm arasındaki kısır döngüye ciddi ve derli toplu bir alternatif getirdiği söylenebilir. Burada Metodolojik Bireyciliğin Eleştirisi kitabını değerli kılan unsur, güçlü bir düşünme pratiği sergilenerek bir kuram inşa etme girişiminde bulunulmasıdır. Bu bakımdan eser, genelde sosyal düşünce tarihi özelde ise sosyoloji alanındaki artık çıkmaza girmiş bir mahiyet arz eden yapı – fail döngüsünün ötesine geçerek, sosyal hayatı bütünlüklü bir şekilde açıklayabilecek kapsamlı bir öneri gündeme getirilmektedir.

Arş. Gör. Abdulkadir İnce

İnönü Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi